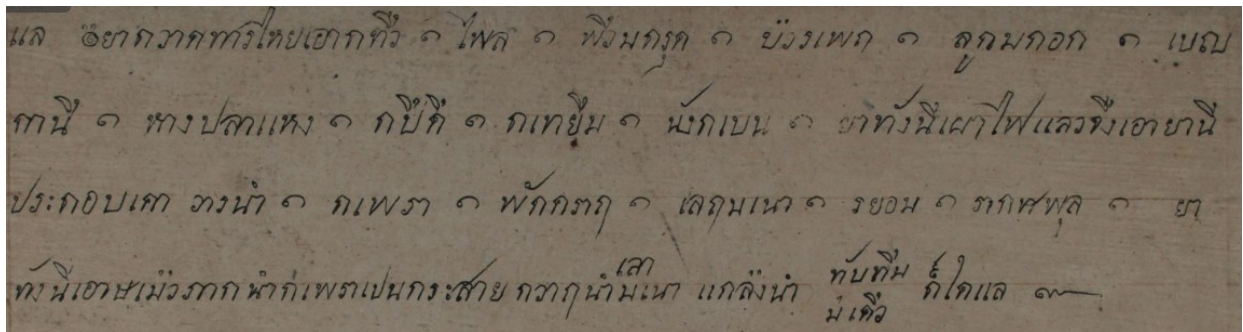

ตัวเลขไทยในตำรายา

ในเอกสารโบราณประเภทตำราเวชศาสตร์หรือตำรายามีการใช้ตัวเลขในการบันทึกเรื่องราวการแพทย์แผนไทย ตัวเลขที่นำมาใช้ในตำรายานี้มีหน้าที่การใช้งานที่แตกต่างกันไปตามบริบทของการบันทึกซึ่งพอจะแบ่งคร่าว ๆ ได้ดังนี้

1. ตัวเลขบอกสัดส่วนสมุนไพร ตัวเลขชนิดนี้จะอยู่หลังชื่อสมุนไพรและพบมากที่สุดในการบรรยายเลยก็ว่าได้ เพราะมักอยู่หลังชื่อสมุนไพรที่อยู่ในตำรับยาเพื่อบอกสัดส่วนของสมุนไพร มักเป็นเลข ๑ อยู่เสมอ และไม่มีคำลักษณนามต่อท้าย ดังนี้

๑ ยากวาด ทานให้เอา กะทือ ๑ โพล ๑ ผิวมะกรูด ๑ บอระเพ็ด ๑ ลูกมะกอก ๑ เบนุกาณี ๑ หางปลาแห้ง ๑ กะปิตี ๑ กระเทียม ๑ หนังกะเบน ๑ ยาทั้งนี้เผาไฟแล้วจึงเอายานี้ประกอบเข้า ว่านน้ำ ๑ กะเพรา ๑ ผักคราด ๑ เล็ดมะนาว ๑ ระย่อม ๑ รากข้าพลุ ๑ ยาทั้งนี้เอาเสมอภาค น้ำกะเพราเป็นกระสาย กวาดน้ำเหล้า น้ำมะนาว แก่ลง น้ำทับทิม น้ำมะเดื่อ ก็ได้แล

2. ตัวเลขบอกชนิดหรือพิกัดสมุนไพร ตัวเลขชนิดนี้จะอยู่หลังชื่อสมุนไพร+ทั้ง เพื่อบอกการใช้สมุนไพรในตำรับที่มีสรรพคุณคล้ายหรือเสริมประสิทธิผลกันไว้เป็นหมู่ และใช้ในปริมาณเท่า ๆ กัน บางครั้งอาจเรียกว่าเป็น “พิกัดยา” เช่น

สะเดาทัง ๒ ได้แก่ สะเดาบ้านกับสะเดาป่า สะเดาบ้านมักปลูกกันตามบ้านเรือน ส่วนสะเดาป่าเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติในป่า รสขมเย็นแก้ไข้ แก้อ่อนในกระหายน้ำ

คนที่ทั้ง ๒ ได้แก่ คนที่เขมากับคนที่สอ คนที่เขมา คือ คนที่ดำ เขมาเป็นภาษาเขมร(ออกเสียง ชะ-มา) แปลว่า สีดำ ส่วนคนที่สอ คือ คนที่ขาว คำว่า “สอ” เป็นภาษาเขมร(ออกเสียง ซอ) แปลว่า สีขาว คำว่า ดินสอ จึงแปลว่า ดินสีขาว ที่ใช้เขียนบนกระดานชนวน แม้ภายหลังจะมีเครื่องเขียนแบบใหม่ที่ใส่ทำจากแท่งการาไฟต์สีดำสำหรับเขียนบนกระดาษฝรั่ง เราก็ยังคงเรียกเครื่องเขียนชนิดนี้ว่า “ดินสอ” อยู่เหมือนเดิม

เปล้าทั้ง ๒ ได้แก่ เปล้าใหญ่ และเปล้าน้อย เปล้าใหญ่ได้จากต้นเปล้าใหญ่หรือต้นเปล้าหลวง มีรสร้อน
สรรพคุณกระจายลม ฝายธาตุ ขับเลือด

ตำลึงทั้ง ๒ ได้แก่ ตำลึงตัวผู้กับตำลึงตัวเมีย ใบตำลึงตัวผู้จะมีลักษณะเป็นหยัก ส่วนตัวเมียมีลักษณะมน มี
รสเย็น สรรพคุณดับพิษ

น้ำเต้าทั้ง ๒ ได้แก่ น้ำเต้าขมและน้ำเต้าจืด ใบมีรสขม สรรพคุณแก้ไข้ ดับพิษร้อน งามูสวัด ไฟลามทุ่ง

โกฐทั้ง ๕ ได้แก่ โกฐเขมา โกฐจุฬาลัมพา โกฐเชียง โกฐสอ และโกฐหัวบัว บางครั้งเรียกว่า “เบญจโกฐ”

เทียนทั้ง ๙ ได้แก่ เทียนดำ เทียนแดง เทียนขาว เทียนข้าวเปลือก เทียนตาตุ๊กแตน เทียนสัตตบุษย์ เทียน
ยาวพาลี เทียนตากบ และเทียนเกล็ดหอย บางครั้งเรียกว่า “เนาวเทียน”

3. ตัวเลขบอกชื่อวันในสัปดาห์ ตัวเลขชนิดนี้เขียนหลังคำว่า “วัน” เพื่อบอกชื่อวันในหนึ่งสัปดาห์แบบ
โบราณซึ่งแตกต่างจากปัจจุบัน มีตั้งแต่ วัน ๑ คือ วันอาทิตย์ วัน ๒ คือ วันจันทร์ วัน ๓ คือ วันอังคาร วัน ๔ คือ
วันพุธ วัน ๕ คือ วันพฤหัสบดี วัน ๖ คือวันศุกร์ และวัน ๗ คือ วันเสาร์

การใช้ตัวเลขแทนชื่อวันในสัปดาห์นี้ ถึงแม้ปัจจุบันจะไม่ได้ใช้แล้ว แต่ยังพบอยู่บ้างในการดูฤกษ์ยามทาง
โหราศาสตร์แบบไทย

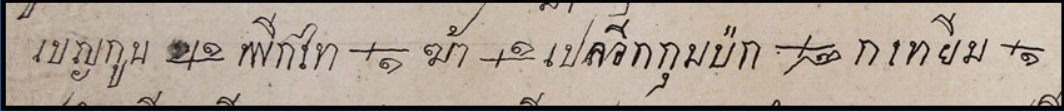
4. ตัวเลขบอกชื่อเดือนในปี ตัวเลขชนิดนี้เขียนหลังคำว่า “เดือน” เพื่อบอกชื่อเดือนในหนึ่งปีแบบโบราณ
ซึ่งแตกต่างจากปัจจุบันเริ่มตั้งแต่ เดือน ๑ คือ เดือนธันวาคม เดือน ๒ คือ เดือนมกราคม เดือน ๓ คือ เดือน
กุมภาพันธ์ เดือน ๔ คือ เดือน มีนาคม เดือน ๕ คือ เดือนเมษายน(ปีใหม่ไทยหรือเถลิงศก) เดือน ๖ คือ เดือน
พฤษภาคม เดือน ๗ คือ เดือนมิถุนายน เดือน ๘ คือ เดือนกรกฎาคม เดือน ๙ คือ เดือนสิงหาคม เดือน ๑๐ คือ
เดือนกันยายน เดือน ๑๑ คือ เดือนตุลาคม และเดือน ๑๒ คือ เดือนพฤศจิกายน(ลอยกระทง)

การใช้ตัวเลขแทนชื่อเดือนในหนึ่งปีนี้ ถึงแม้ปัจจุบันจะไม่ได้ใช้แล้ว แต่ยังพบอยู่บ้างในการดูฤกษ์ยามทาง
โหราศาสตร์แบบไทยเช่นกัน

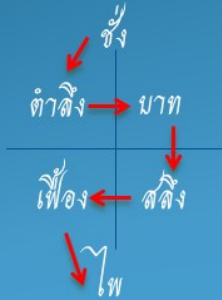
5. ตัวเลขในระบบชั่งตวงวัด ตัวเลขชนิดนี้มักพบบ่อย ๆ ในตำรับยาสมุนไพร ทั้งนี้เพื่อเป็นการบอกการใช้
สัดส่วนของตัวยาหรือสมุนไพรแต่ละชนิด จะใช้เขียนร่วมเครื่องหมายชั่งตวงวัดโบราณที่เรียกว่า “ตินครุ” มี
ลักษณะเป็นรูปกากบาทในแนวตั้ง ดังนี้

ในเอกสารตำรายาเรามักพบเครื่องหมายที่เป็นรูปกากบาทและมีตัวเลขอยู่ด้านใน เครื่องหมายนี้เรียกว่า “ตีนครุ” เป็นเครื่องหมายแสดงมาตราซึ่งเครื่องหมาย

NPT007-003 ตำราอาการ 32

ตีนครุ

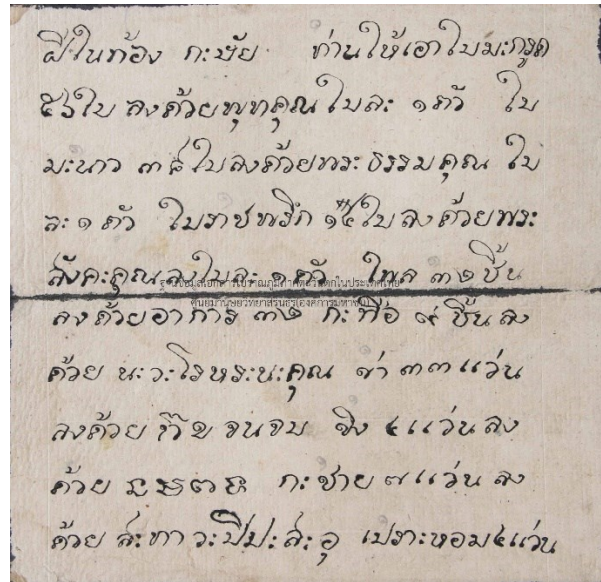
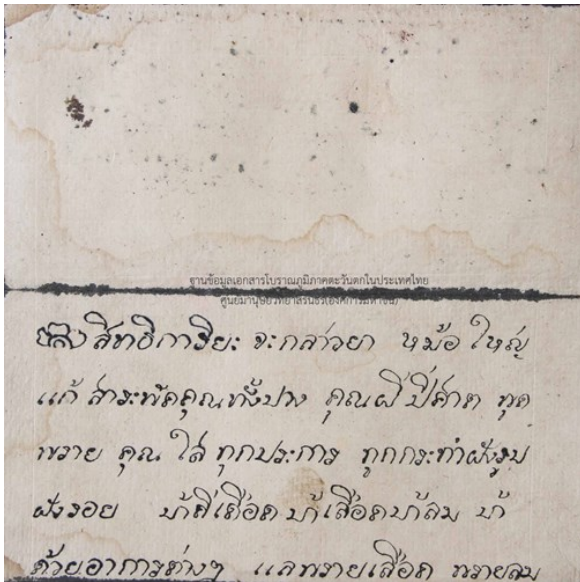
วิธีอ่านคือเริ่มจาก “ซึ้ง” ซึ่งเป็นจำนวนที่มากที่สุด ได้เรียงตาม ลูกศรสีแดงจนถึง “ไพ” ซึ่งเป็นจำนวนที่น้อยที่สุด

“เมญจกุก ๑ ตำลึง ๑ มาท พริกไทย ๑ สติง ข่า ๑ มาท เมล็ดอก กุ่มบก ๒ สติง กระเทียม ๒ สติง”

4 ไพ = 1 เฟื้อง, 2 เฟื้อง = 1 สติง, 4 สติง = 1 มาท, 4 มาท = 1 ตำลึง, 20 ตำลึง = 1 ซึ้ง

ภาพ ตีนครุ ในตำรายา โดยผู้เขียน

6. ตัวเลขในความเชื่ออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับตำรายา โดยมากแล้วมักจะเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ นำเอาคาถาหัวใจย่อของหลักธรรมในพุทธศาสนามาใช้เสกกำกับด้วยาสมุนไพรรแต่ละชนิด เมื่อนำไปประกอบเข้ายา จะได้ยาสมุนไพรมีทั้งสรรพคุณเยียวยาร่างกายและพุทธคุณเยียวยาจิตใจ ดังตัวอย่างเช่น

สิทธิการริยะ จะกล่าวยาหม้อใหญ่ แก้วสารพัดคุณทั้งปวง คุณผีปีศาจ ภูติพราย คุณไสยทุกประการ ถูก
กระทำฝังรูปฝังรอย บ้าดีเดือด บ้าเลือดบ้าลม บ้าด้วยอาการต่าง ๆ แลพรายเลือด พรายลม ผีในท้อง กระษัย ท่าน
ให้เอา

ใบมะกรูด ๕๖ ใบ ลงด้วยพุทศคุณ ใบละ ๑ ตัว

คาถาพุทศคุณว่าดังนี้ **อิติปิ โส ภควา อรหํ สมมาสมพุทโธ วิชชาจรณ สมปนโน สุคโต โลกวิทู อนุตตโร ปุ
ริสธมมสารถิ สตถาเทวมนุสสานํ พุทโธ ภควาติ** เมื่อนับพยางค์ของคาถานี้จะได้ 56 พยางค์พอดี

ใบมะนาว ๓๘ ใบ ลงด้วยพระธรรมคุณ ใบละ ๑ ตัว

คาถาธรรมคุณว่าดังนี้ **สวากขาโต ภควตาธมโม สนทสิญฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปนยิโก ปจฺจตฺตเวทิตพ
โพ วิญญูหิติ** เมื่อนับพยางค์ของคาถานี้จะได้ 38 พยางค์พอดี

ไพล ๓๒ ชิ้น ลงด้วยอาการ ๓๒

อาการ ๓๒ เป็นคำที่มาจากคติในทางพระพุทธศาสนา ที่ถือว่าร่างกายของคนเราสามารถพิจารณาจำแนก
ออกเป็นธาตุทั้ง 4 คือ ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) และ วาโยธาตุ (ธาตุลม) ใน
จำนวนธาตุทั้ง 4 นี้ มีอยู่ 2 ธาตุ ที่สามารถจับต้องได้ คือ ปฐวีธาตุ กับ อาโปธาตุ) ปฐวีธาตุ เป็นธาตุที่มีลักษณะแข็ง
แข็ง มี 19 อย่าง ได้แก่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไข้
ใหญ่ ไข้ย่อย อาหารใหม่ อาหารเก่า กับ มันสมอง อีก 1 อย่าง รวมเป็นทั้งหมด 20 อย่าง ส่วน อาโปธาตุ เป็นธาตุ
ที่มีลักษณะเอิบอาบ มี 12 อย่าง ได้แก่ ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไข้ข้อ
มูตร หากเรานับรวม ปฐวีธาตุ และ อาโปธาตุ ก็จะได้ 32 อย่าง เราจึงเรียกว่า อาการ ๓๒

กระทือ ๙ ชิ้น ลงด้วย นะวะโรหระนะคุณ

นะวะโรหระนะคุณ คือ นวาทรรคุณ หรือ อิติปิโสเก้าห้อง ซึ่งเป็นอักษรย่อของคาถาพุทศคุณได้แก่ “อ สํ วิ
สุ โล ปุ ส พุ ภ” ดังนั้นจึงได้ชื่อว่าหัวใจพุทศคุณ (อิติปิ โส ภควา อรหํ **สมมาสมพุทโธ วิชชาจรณสมปนโน สุคโต**
โลกวิทู อนุตตโร **ปุริสธมมสารถิ สตถาเทวมนุสสานํ พุทโธ ภควาติ**)

ข่า ๓๓ แว่น ลงด้วย กข จนจบ

กข จนจบในที่นี้หมายถึง พยัญชนะในภาษาบาลี 33 ตัว

ขิง ๔ แฉ่น ลงด้วย ฌ ช ๓ ๓

ฌ ช ๓ ๓ คือ คาถาหัวใจธาตุทั้ง ๔ ได้แก่ อาโปธาตุน้ำ (นะ) = นะ ปฐวีธาตุดิน (โม) = มะ เตโชธาตุไฟ (พุท) = พะ วาโยธาตุลม (ธา) = ะ

กระชาย ๗ แฉ่น ลงด้วย สะทหะปิปะสะอุ

สะทหะปิปะสะอุ คือ ส ฐ วิ ปิ ป ส อุ คาถาหัวใจสัตตโพชฌงค์หรือ โพชฌงค์ 7 คือธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ หรือองค์ของผู้ตรัสรู้ มี 7 อย่าง ได้แก่

ส คือ สติ (สติสัมโพชฌงค์) ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง

ฐ คือ ฌัมมวิจยะ (ฌัมมวิจยสัมโพชฌงค์) ความเพียรธรรม ความสอดส่องสืบค้นธรรม

วิ คือ วิริยะ (วิริยสัมโพชฌงค์) ความเพียร

ปิ คือ ปิติ (ปิตีสัมโพชฌงค์) ความอิมใจ

ป คือ ปัสสัทธิ (ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์) ความสงบกายใจ

ส คือ สมာธิ (สมာธิสัมโพชฌงค์) ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วในอารมณ์

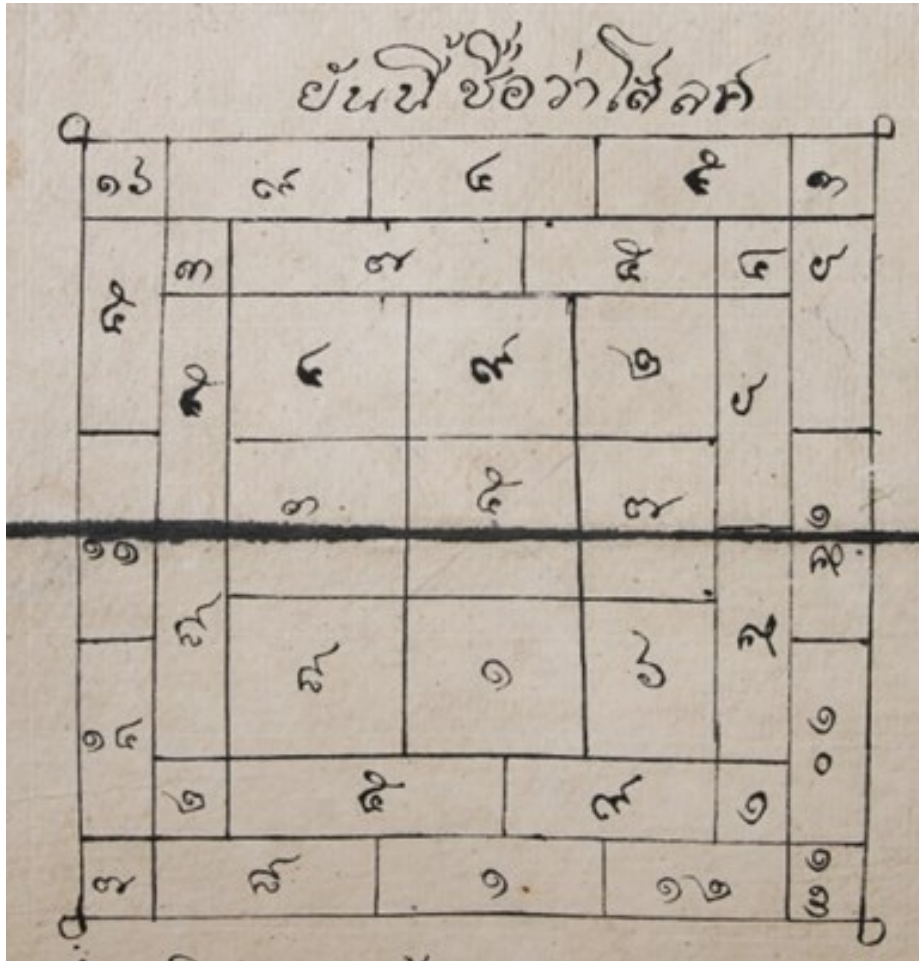
อุ คือ อุเบกขา (อุเบกขาสัมโพชฌงค์) ความมีใจเป็นกลาง เพราะเห็นตามเป็นจริง

เปราะหอม ๔ แฉ่น ลงด้วย อีสวาสุ

อิ สวา สุ คือคาถาหัวใจพระรัตนตรัย อักขระอิสวาสุนี้ได้มาจากตัวต้นของบทสรรเสริญ พระพุทธคุณ (อิติปิโสฯ) พระธรรมคุณ (สวากขาโตฯ) พระสังฆคุณ (สุปฏิปันโนฯ) ถือกันว่ามีคุณวิเศษทางคุ้มครองป้องกันภัย เป็นสิริมงคลยิ่ง

ตัวเลขในยันต์โสฬส

การต้มยาสมุนไพรบางครั้งจะมีการใช้ยันต์เพื่อปิดปากหม้อยาต้ม หรือใช้ยันต์ปิดที่สายสิญจน์ที่ใช้ล้อมกรอบสี่เหลี่ยมบริเวณที่ต้มยาจำนวน 8 ทิศ ยันต์ที่ใช้ปิดปากหม้อต้มยาในที่นี้คือ ยันต์โสฬส และยันต์ปิดสายสิญจน์ 8 ทิศ คือ ยันต์ตรีนิสิงเห (ชักออกจากยันต์โสฬสอีกที)

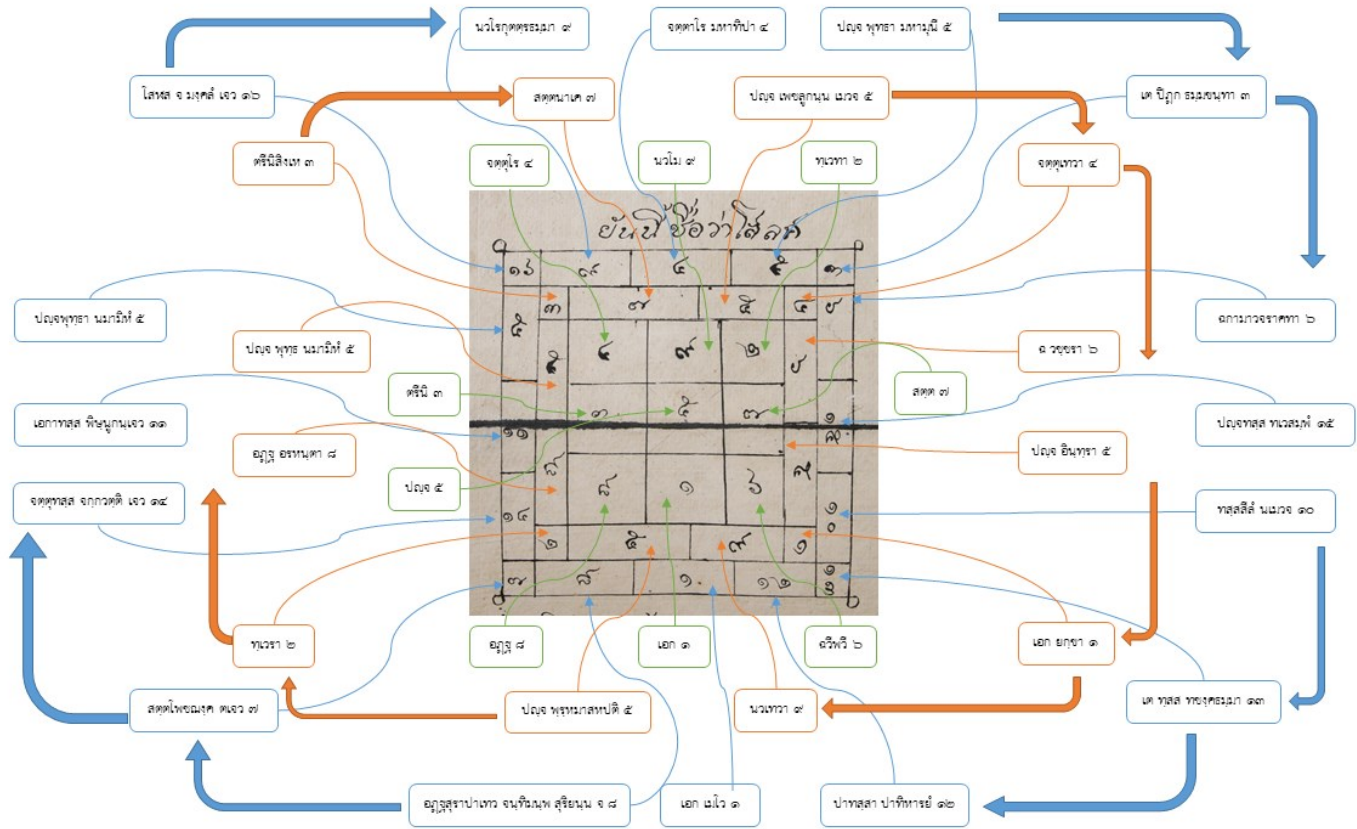
ยันต์โสฬส ในตำราโองการมะกรูดแปดกิ่ง

ยันต์โสฬส เป็นยันต์ชั้นสูง เกิดจากการนำเอายันต์ 3 ชนิดมารวมกันไว้จัดทำเป็นตัวเลข 3 ชั้น ชั้นนอกลงด้วยเลข 16 ตัว ถัดมาวางกลางเป็นยันต์ตรีนิสิงเห ตรงกลางช่องเล็ก 9 ช่อง คือ ยันต์จตุโร

ดูเรื่องโองการมหามะกรูดแปดกิ่งเพิ่มเติมได้ที่

ต้นฉบับ <https://www.sac.or.th/databases/manuscripts/main.php?m=document&p=item&id=12>

ฉบับปริวรรต <https://www.sac.or.th/databases/manuscripts/main.php?m=article&p=item&id=42>

ย่นปี่โสฬส มี 3 ย่นต์รวมกันอยู่ วงนอก(สี่ฟ้า)เรียกว่า โสฬส วงกลาง(สี่ส้ม)เรียกว่า ตรีนิสิงเห วงใน(สี่เขียว)เรียกว่า จตุโร

เห็นได้ວ່ามีการใช้ตัวเลขไทยในเอกสารโบราณตำราการแพทย์แผนไทยในหลายบริบท แต่ละบริบทก็มีความหมาย และการใช้งานของตัวเลขที่แตกต่างกันไป บ้างใช้บอกจำนวน บ้างใช้บอกประเภท บ้างใช้แทนความหมาย หรือทำเป็นรหัสลับแทนความหมายเฉพาะเรื่องเฉพาะกลุ่ม ซึ่งเป็นการใช้ตัวเลขที่กว้างขวางออกไปมากกว่าเดิมที่ใช้เพียงบอกจำนวนนับเท่านั้น ถือเป็นภูมิปัญญาของบรรพชนที่ได้คิดค้นการใช้งานตัวเลขไทยให้หลากหลายและเหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตของตนได้เป็นอย่างดี

ปล.ข้อเขียนนี้ใช้ทั้งตัวเลขไทย และตัวเลขอารบิก ผสมกันเพื่อความสะดวกในการสื่อความหมายและการใช้งาน ไม่จำเป็นต้องเลือกใช้ตัวเลขชนิดใดชนิดหนึ่งทั้งข้อเขียน

อ้างอิง

ชยันต์ พิเชียรสุนทร และวิเชียร จีรวงส์. คู่มือเภสัชกรรมแผนไทยเล่ม ๕ คณะเภสัช.กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อัมรินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 3. 2556.